

Irina S. TROYAK*
Andrzej J. WÓJCIK**

HIERONIM KONDRATOWICZ I JEGO PIERWSZY NOWOCZESNY PODRĘCZNIK GÓRNICTWA

Hieronim Kondratowicz (1846–1923) był specjalistą w zakresie górnictwa, ale także działaczem społecznym i wielkim przyjacielem młodej kadry i uczniów szkoły górniczej, zwanej „Szytgarką” w Dąbrowie [Górnicej]. Był absolwentem Szkoły Głównej w Warszawie (1867), ale ukończył także Instytut Górniczy w Petersburgu (1872). Kondratowicz pracował wiele lat w kopalniach węgla i rud żelaza w Rosji, a w 1887 r. objął stanowisko okręgowego inżyniera górniczego w Królestwie Polskim. Na stanowisku tym przyczynił się do rozwoju polskiego słownictwa technicznego. Dążył również do poprawienia warunków pracy górniczej poprzez wprowadzenie przepisów bezpieczeństwa pracy. W 1899 r. objął posadę dyrektora Towarzystwa Górniczo-Przemysłowego „Saturn” S.A. W latach 1906–1907, po uzyskaniu mandatu poselskiego, zasiadał w I Dumie Państwowej Rosji. Kondratowicz wyniki swojej pracy naukowej przedstawił w podręczniku „Górnictwo”, który przez lata stanowił nowoczesne kompendium dla studentów i specjalistów branży górniczej. Książka, mająca kilka wydań, powstała na podstawie wykładów prowadzonych w szkole górniczej w Dąbrowie [Górnicej], które były podparte wieloletnią praktyką górniczą oraz wnikliwą analizą literatury zagranicznej.

1. Wstęp

Postać Hieronima Kondratowicza (1846–1923) nie doczekała się dotychczas w polskiej literaturze specjalistycznej odpowiedniej charakterystyki i przedstawienia. Nie znamy szczegółowego życiorysu uczonego, jak także – mimo wielu prób przedstawienia biografii (Samujłło, 1967; Wojtkiewicz, 1992) – nie posiadamy kompletnego zestawienia wykonanych przez niego opracowań geologicznych i górniczych, czy też wydanych drukiem publikacji. Wynika to zapewne z faktu, że większość swojego życia zawodowego Hieronim Kondratowicz spędził w Rosji. W tym czasie ukończył Instytut Górniczy w Sankt Petersburgu i pracował w kopalniach węgla kamiennego

---

* Państwowa Publiczna Naukowo-Techniczna Biblioteka Syberyjskiego Oddziału Rosyjskiej Akademii Nauk, Nowosybirsk.

** Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

i rud żelaza. Ze względu na utrudniony dostęp do źródeł oraz brak wielu publikacji w polskich bibliotekach, takie informacje były przedstawiane w sposób niepełny i niesystematyzowany. Niniejsza praca ma za zadanie wypełnić tę lukę i przybliżyć zagadnienia związane z opracowanym przez Kondratowicza podręcznikiem „Górnictwo”, który przez wiele lat był głównym źródłem wiedzy technicznej dla studentów kierunku górnictwo i specjalistów pracujących w tym zawodzie.

2. Działalność Hieronima Kondratowicza

Hieronim Kondratowicz urodził się 23 września 1846 r. w Sandomierzu. Był synem Jana i Izabeli z Kontkiewiczów (Brzoza & Stepan, 2001). Był synem unity, w dwunastym roku życia zmuszony do przyjęcia prawosławia. Po wydaniu ukazu tolerancyjnego (1905 r.) w Rosji powrócił do katolicyzmu (Łempicki, 1923b).

Po ukończeniu, w 1863 r., gimnazjum w Radomiu rozpoczął studia na Wydziale Przyrodniczym Szkoły Głównej Warszawskiej. Stopień magistra nauk przyrodniczych otrzymał w 1867 r. Następnie przeniósł się do Petersburga i podjął naukę w Instytucie Górniczym (1868 r.), który ukończył w 1872 r. z tytułem inżyniera górnictwa, jako jeden z pierwszych Polaków (*Księga Pamiątkowa...*, 1903; *Spisok lic...*, 1923).

Przez pewien czas (1872–1887) pracował na południu Rosji w kopalniach węgla Zagłębia Donieckiego i przy poszukiwaniu złóż rud żelaza. Wyniki jego badań terenowych były drukowane, między innymi, na łamach czasopisma „Gornyj Żurnal” (Kondratowicz, 1882). Kondratowicz był także w latach 1885–1887 inżynierem miejskim w Odessie (*Księga Pamiątkowa...*, 1903). W tym czasie pełnił funkcję sekretarza Odeckiego Oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego i redagował „Zapiski” Towarzystwa (Mieźienko, 1955), na łamach, którego zamieścił interesujący artykuł dotyczący stabilności gruntów w Odessie (Kondratowicz, 1888).

W 1887 r. Hieronim Kondratowicz został powołany na stanowisko rządowego okręgowego inżyniera górniczego w I Okręgu Górniczym, obejmującym teren dawnego Zachodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego, podlegającego naczelnikowi Wincentemu Choroszewskiemu (Jaros, 1978). Nadzorował wtedy działalność wszystkich kopalń i hut. Należy zaznaczyć, że stanowiska kierownicze w zakładach były wtedy niemal całkowicie zajęte przez Niemców i Francuzów. Kondratowicz starał się zmienić ten stan, wprowadzając tutaj polskich inżynierów i techników. Wykorzystując wydany ukaz carski, ograniczający prawa cudzoziemców w zarządzaniu przedsiębiorstwami w pasie przygranicznym, dokonał poważnych zmian w tym zakresie. Dzięki niemu doszło do wytworzenia się prężnego ośrodka polskiej inteligencji technicznej o poważnych aspiracjach zawodowych i naukowych (rys. 1).

Kondratowicz zastał w podległych mu kopalniach i hutach bardzo ciężką sytuację w zakresie warunków pracy robotników. Istniejące w tym zakresie przepisy nie były przez przemysłowców przestrzegane. Poprzez rygorystyczne kontrole doprowadził do

likwidacji najbardziej rażących zaniedbań w tej dziedzinie. W czasie jego urzędowania ukazały się również nowe akty prawne regulujące warunki pracy w górnictwie Królestwa Polskiego, a przy wydaniu, których brano pod uwagę jego opinie. Dzień pracy został skrócony z dwunastu na jedenaście i pół godzin na dobę, a praca nocna na dziesięć godzin. Wprowadzony został obowiązek udzielania, przez zakłady pracy, robotnikom bezpłatnej pomocy lekarskiej oraz zakładania szpitali przez zakłady zatrudniające ponad tysiąc ludzi (Łempicki, 1923b).

W 1891 r. powstał w Dąbrowie [Górnicej], z inicjatywy Kondratowicza i pod jego przewodnictwem, oddział Cesarskiego Towarzystwa Technicznego. Było jednak zbyt wcześnie na taką inicjatywę i organizacja rozpadła się wkrótce. Natomiast poważną rolę zaczęła odgrywać powstała w 1896 r., również przy udziale Kondratowicza. Sekcja Górniczo-Hutnicza Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu, która przez wiele lat skupiała większość polskich działaczy na polu przemysłu (Kosmowska-Ceranowicz, 1973). W 1903 r., w wyniku starań Sekcji, zaczęło ukazywać się w Dąbrowie [Górnicej] czasopismo „Przegląd Górniczo-Hutniczy”, które odegrało dużą rolę w rozwoju polskiej wiedzy technicznej. Było ono finansowane przez Stanisława Ciechanowskiego, prezesa Grodzieckiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Przemysłowych. Hieronim Kondratowicz wszedł w skład komitetu redakcyjnego i działał w nim przez kilkanaście lat (Jaros, 1978).

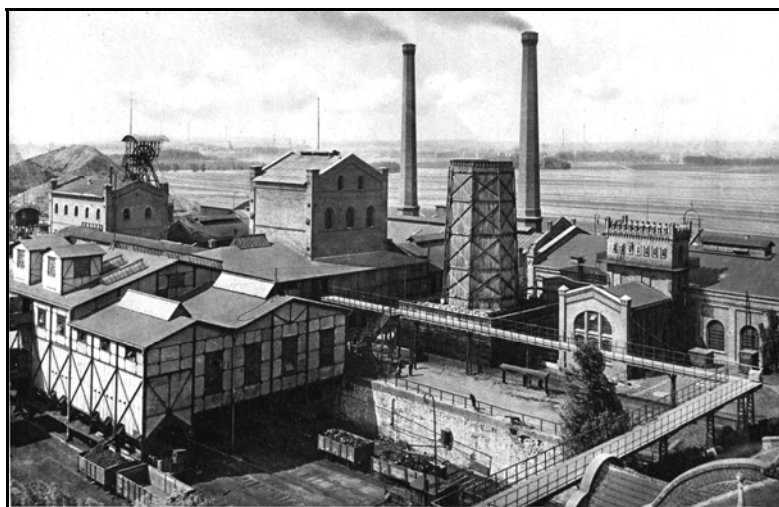

Rys. 1. Hieronim Kondratowicz z rodziną na werandzie domu w Dąbrowie [Górnicej], początek XX w. (ze zbiorów Muzeum Miejskiego „Sztugarka” w Dąbrowie Górnicej)

Fig. 1. Hieronim Kondratowicz with family on veranda of his home in Dąbrowa [Górnicej], beginning of the 20th century (from the collection of the “Sztugarka” City Museum in Dąbrowa Górnicej)

W chwili, gdy do Dąbrowy [Górnicej] przybył Hieronim Kondratowicz, ważyły się właśnie losy otwarcia tu Szkoły Górniczej, zwanej później „Szttygarką”. Poparł on gorąco ten wniosek, a nawet ułatwiał kandydatom drogę do Szkoły, stwarzając im możliwość odbycia regulaminowej praktyki wstępnej w kopalni lub hucie. Był członkiem rady pedagogicznej (1889–1900) oraz inicjatorem utworzenia specjalnego funduszu stypendialnego dla uczniów Szkoły.

Kondratowicz był także jednym z inicjatorów wzniesienia w Dąbrowie [Górnicej] w latach 1893–1895 tzw. Resursy. Klub, jaki tworzyli kupcy, przemysłowcy i właściciele ziemscy stał się z czasem ogniskiem życia kulturalnego. Mieściła się tam, między innymi, sala teatralna, a także znalazły siedziby różne stowarzyszenia i towarzystwa. Dbął również o propagowanie polskiego przemysłu górniczego, na różnych zjazdach i wystawach na terenie Rosji, przygotowując materiały informacyjne i artykuły problemowe (Kondratowicz, 1898). Razem ze Stanisławem Kontkiewiczem (1849–1924), nauczycielem geologii i mineralogii w „Szttygarce” sukcesywnie dążył do zastępowania w górnictwie nazw i terminów pochodzących z języka niemieckiego nazwami polskimi. Przypisuje się im wprowadzenie do języka górników zwyczajowego pozdrowienia „Szczęść Boże”, które zastąpiło istniejące, od stuleci, pozdrowienie w języku niemieckim (Zieliński, 1968).

Rys. 2. Kopalnia „Saturn” Towarzystwa Górniczo-Przemysłowego „Saturn” S.A. (folder informacyjny Towarzystwa Górniczo-Przemysłowego „Saturn” S.A., lata 20. XX w.)

Fig. 2. “Saturn” mine of “Saturn” Society of Mining and Industry joint-stock company (“Saturn” Society of Mining and Industry joint-stock company information folder, around 1920)

W kwietniu 1899 r. Kondratowicz zrezygnował ze stanowiska inżyniera okręgowego i objął posadę dyrektora Towarzystwa Górniczo-Przemysłowego „Saturn”, założonego przez grupę przemysłowców łódzkich. Nowo otwartą kopalnię węgla tego towa-

rzystwa w Czeladzi przekształcił wkrótce w przodującą pod względem technicznym (fig. 2). Jego działalność cechowało zrozumienie drugiego człowieka, a jak stwierdzali ówczesni (Hieronim Kondratowicz, 1906): „...zajął względem rzesz robotników stanowisko prawdziwie braterskie. Wyrozumiały i dbały o los robotnika, świetny jednocześnie administrator, pozyskał sobie w tym kierunku powszechną miłość i szacunek”.

Od 18 grudnia 1899 r. Kondratowicz był również członkiem Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego. W 1903 r. zjazd Rady, na jego wniosek, uchwalił zakaz oświetlania naftowego w kopalniach, jako niebezpiecznego i zagrażającego zdrowiu górników. Odpowiednie przepisy do stosowania w kopalniach ukazały się jeszcze tego samego roku (Jaros, 1978).

3 maja 1906 r. Hieronim Kondratowicz został wybrany do I Dumy rosyjskiej. Politycznie związany był z ruchem narodowym, a mandat poselski uzyskał z guberni piotrkowskiej z ramienia Stronnictwa Demokratyczno Narodowego – SDN (Brzoza & Stepan, 2001; Hieronim Kondratowicz, 1906), w związku z tym opuścił stanowisko dyrektora Towarzystwa „Saturn” i przeniósł się do Warszawy, pozostając jednak dalej w Radzie Nadzorczej Towarzystwa. W pracach Dumy, ze względu na jej przedterminowe rozwiązanie, nie zdążył wziąć znaczącego udziału. Czas ten uważał za jeden z najcięższych okresów swojego życia (Łempicki, 1923b).

Po szybkim rozwiązaniu Dumy oddał się głównie pracy społecznej. Był między innymi prezesem warszawskiego oddziału Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu „Rozwój” (1911–1915), prezesem Towarzystwa Biblioteki Publicznej, (dla której sporządzał odręczne katalogi książek), członkiem (1917–1919) i prezesem (1919–1921) Rady Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych Budowli od Ognia, członkiem Zarządu Towarzystwa Kursów Naukowych. Piastował także stanowisko prezesa Muzeum Rzemiosł i Sztuki Stosowanej, działającego już od 1892 r. W czasie I wojny światowej i po odzyskaniu niepodległości był również członkiem Komisji Rewizyjnej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa (1916–1922).

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Kondratowicz został powołany do składu komisji dla ujednoczenia prawa górniczego w Polsce. Pracował również przez pewien czas w Departamencie Górniczo-Hutniczym Ministerstwa Przemysłu i Handlu, zajmując się sprawami nadań górnich. Współdziałał również przy założeniu w 1919 r. Państwowej Szkoły Górniczej i Hutniczej Górniczej w Dąbrowie Górniczej, która kontynuowała tradycje „Szttygarki”. Został też prezesem Rady Opiekuńczej tejże szkoły (Łempicki, 1923b). Podczas kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego Kondratowicz wszedł 22 grudnia 1918 r. do zorganizowanego przez SDN Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych, ale na wystawienie swej kandydatury nie wyraził zgody.

Kiedy w Warszawie zorganizowano 21 lutego 1921 r. Koło Związku Górników i Hutników Polskich, Kondratowicz został jego przewodniczącym. Była to organizacja wywodząca się ze związku założonego w 1916 r. w Krakowie. Po I wojnie światowej istniały początkowo tylko koła w Krakowie i w Dąbrowie Górniczej. Członkowie Koła

warszawskiego należeli razem do Stowarzyszenia Techników w Warszawie, tworząc w nim Koło Górników i Hutników (Jaros, 1978).

3. Podręcznik „Górnictwo”

Dąbrowska „SztYGarka” została otwarta w 1889 r. w budynku byłego Zarządu Górniczego Zachodniego Okręgu Górniczego, a który to został wzniesiony, w stylu neogotyckim, według projektu włoskiego architekta Franciszka Marii Lanci (rys. 3). Prace budowlane rozpoczęto już w 1839 r., a budynek użytkowano w latach 1842–1870. Potem znajdowało się tutaj archiwum górnicze, a później umieszczona została Szkoła Górnicza (1889 r.), która działała z przerwą (1905–1910) do wybuchu I wojny światowej (Zieliński, 1968).

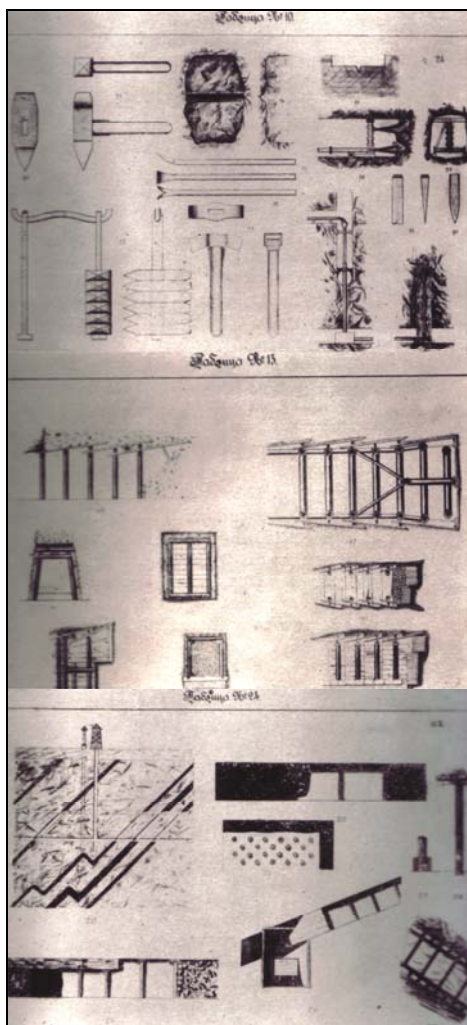
Rys. 3. Budynek Szkoły Górniczej w Dąbrowie [Górnicej] na początku XX w., gdzie wykładał górnictwo Hieronim Kondratowicz (pocztówka J. Rowińskiego ze zbiorów Muzeum Miejskiego „SztYGarka” w Dąbrowie Górniczej)

Fig. 3. Building of Mining School in Dąbrowa [Górnicej] at the beginning of the 20th century. Hieronim Kondratowicz gave his lectures on mining there (postcard by J. Rowiński, from the collection of the “SztYGarka” City Museum in Dąbrowa Górnicza)

Hieronim Kondratowicz, tak jak wspomniano zajęcia z górnictwa prowadził, w Szkole Górniczej w latach 1889–1906. Rozpoczynając pracę przystąpił również do przygotowania pomocy naukowych (rys. 4).

Nauczyciele specjaliści pracujący w Szkole Górniczej, cieszyli się dużym poważaniem wśród uczniów. Jak to po latach opisywał we wspomnieniach Ludwik Lewański, absolwent „SztYGarki” (Kosmowska-Ceranowicz, 1973): „Już od pierwszego roku otwarcia Szkoły Górniczej można było zauważyć, że faktyczny kierunek szkolenia spoczywa w rękach prof. Kontkiewicza [wykładał geologię i mineralogię], który jako dyrektor kopalni [„Flora” i „Jan”] znał najlepiej, czego wymagać od przyszłych sztyga-

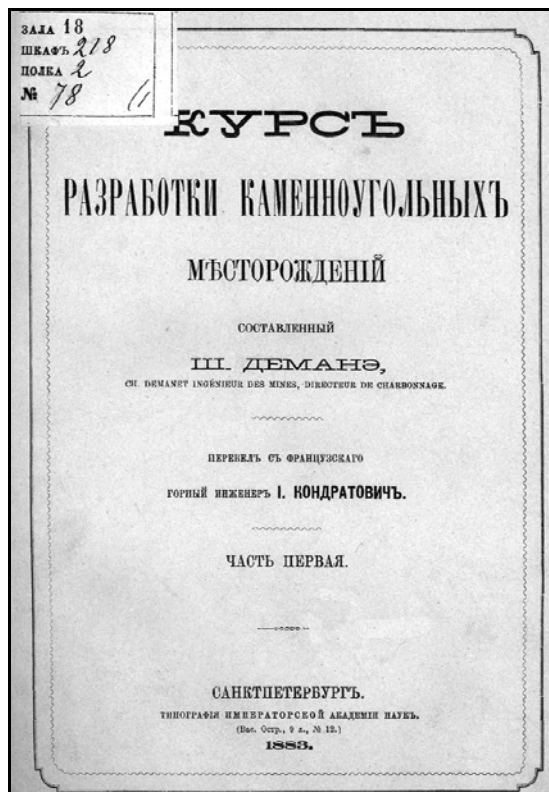
rów, które to usiłowania znakomicie uzupełniał prof. Kondratowicz, stojąc na wysokiej placówce rządowej, jako Okręgowy Górniczy Inżynier Zachodniego Okręgu, zaś dyrektor Brylkin był tylko nominalnym dyrektorem. Młodzież szkolna (byli to przeważnie starsi chłopcy) od początku rozumiała ten stosunek i tym bardziej przyłgnęła do swych profesorów, szanując ich rzetelnie. Swoisty sposób prowadzenia wykładów, spokój i powaga profesora bez odrobiny zdenerwowania lub uniesienia sprawiały, że cała klasa słuchała jego wykładu z niespotykanym zainteresowaniem”.

Rys. 4. Tablice poglądowe do nauki górnictwa używane w Szkole Górniczej w Dąbrowie [Górnicej] na początku XX w. (Zieliński, 1968)

Fig. 4. Chart used for teaching mining at Mining School in Dąbrowa [Górnicej] at the beginning of the 20th century (Zieliński, 1968)

Kondratowicz nie działał w „Sztugarce” bez wcześniejszych doświadczeń. Już w latach 1883–1884 ukazało się, bowiem drukiem jego dwutomowe tłumaczenie na język rosyjski (rys. 5) książki specjalisty górniczego Charlesa Demanet (późniejszego administratora Towarzystwa Kopalń i Zakładów Hutniczych Sosnowieckich), pt.: *Cours d'exploitation des mines de houille* – pierwsze wydania w latach: 1873 i 1878 (Kondratowicz, 1883–1884).

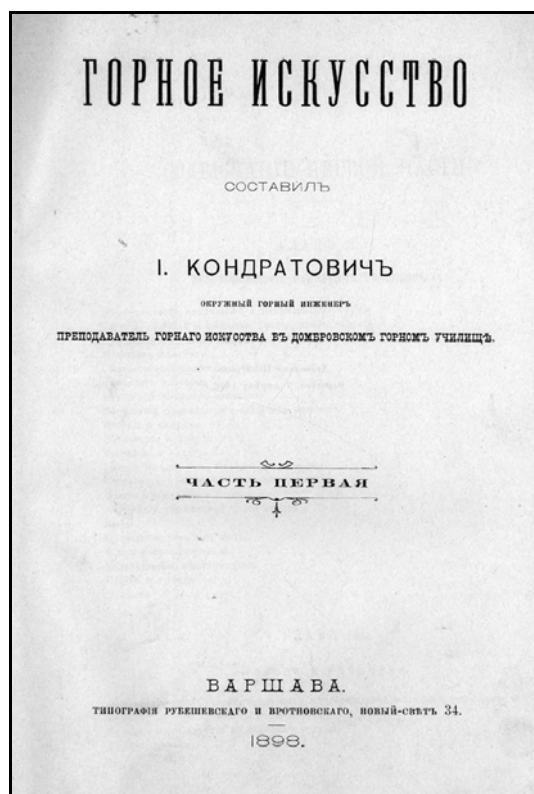

Rys. 5. Okładka książki: *Kurs rozrabotki kamiennougolnych mestorozhdenij* z 1883 r. (część pierwsza) w tłumaczeniu Hieronima Kondratowicza
Fig. 5. Cover of “*Mining works in coal deposits*” (first part) in Hieronim Kondratowicz’s translation, 1883

Część pierwsza dzieła to 8 rozdziałów, a część drugą stanowi 14 rozdziałów. Poszczególne rozdziały przedstawiają różne, szczegółowo opisane, zagadnienia. Kondratowicz wybrał to dzieło, jako podstawę do tłumaczenia zapewne nieprzypadkowo. Jego konstrukcja jest przejrzysta, czytelna, a zastosowany szczegółowy spis treści w poszczególnych częściach (7 stron) pełni rolę szczegółowego skorowidza rzeczowego umożliwiając tym samym szybkie odszukanie w podręczniku danego zagadnienia. Całość tekstu jest uzupełniona wieloma rycinami (ponad 700).

Na podstawie swoich wykładów i literatury zagranicznej Kondratowicz przygotował podręcznik „*Gornoje iskusstvo*” (rys. 6), napisany w języku rosyjskim (Kondratowicz, 1898–1900). Wyciąg z tej pracy został wydany osobno w 1902 r., jako skrypt dla uczniów „Sztygarki” (Zieliński, 1968).

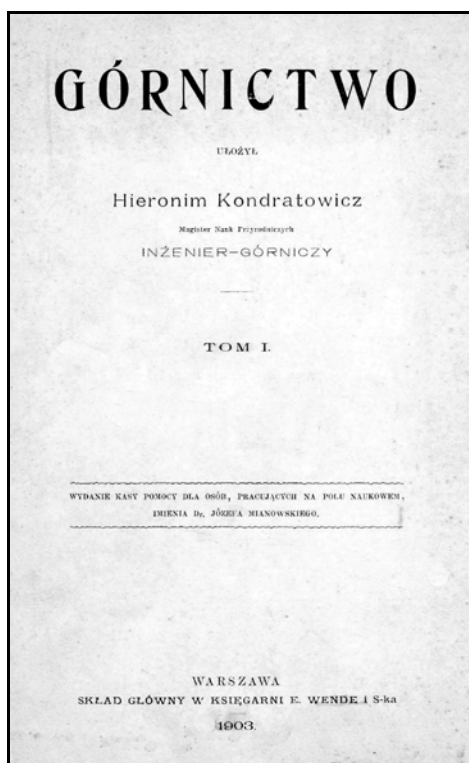

Rys. 6. Okładka książki: *Gornoje iskusstvo* z 1898 r. (część pierwsza) Hieronima Kondratowicza
Fig. 6. Cover of Hieronim Kondratowicz's "Mining works" handbook (first part), 1898

Dwuczęściowy podział, utrzymany w podręczniku, został poszerzony o zagadnienia dotyczące eksploatacji innych kopalin. Na całość składa się 11 rozdziałów (część pierwsza to 5 rozdziałów, a część drugą stanowi 6 rozdziałów) ilustrowanych rycinami. Spis treści jest obszerny i w każdej z części przedstawiony jest na 6 stronach. Kondratowicz wiele miejsca poświęcił sposobom poszukiwania i rozpoznawania złóż surowców mineralnych, opisując, między innymi, nowe sposoby wykonywania wierceń przy użyciu koronek diamentowych. Ze szczególnym zainteresowaniem czytelnik może zapoznać się z opisami eksploatacji i transportu podziemnego. Autor scharakteryzował również zagrożenia towarzyszące podziemnej eksploatacji, zwłaszcza w zakresie obecności szkodliwych gazów oraz dopływu wód podziemnych. Opisano także szczegółowo sposoby przeciwdziałania tym zagrożeniom. Należy zaznaczyć, że Kondrato-

wicz szczególnie wyodrębnił części rozdziałów, które poświęcił charakterystyce złóż węgla kamiennego występujących w rejonie Dąbrowy [Górnicej]. Wynikało to zapewne z faktu doskonałej znajomości zagadnień, jak i potrzeby ukazania dokonań w zakresie organizacji poszczególnych przedsięwzięć, a których wprowadzanie nadzorował z racji pełnienia funkcji inżyniera okręgowego.

Kondratowicz pracował usilnie nad udoskonaleniem podręcznika i w 1903 r. wydał go w języku polskim, jako „*Górnictwo*” (rys. 7), przy pomocy finansowej Kasy im. Mianowskiego (Kondratowicz, 1903). Było to główne dzieło życia Kondratowicza, a zarazem pierwszy nowoczesny podręcznik górnictwa napisany w języku polskim, dający pełny obraz aktualnego stanu wiedzy w tej dziedzinie. Autor wprowadził w nim także wiele nowych terminów, wzbogacając poważnie górniczy język polski.

Rys. 7. Okładka książki: *Górnictwo* z 1903 r. (tom pierwszy) Hieronima Kondratowicza
Fig. 7. Cover of Hieronim Kondratowicz's "*Mining*" handbook (first volume), 1903

Książkę otwiera „*Przedmowa*”, w której Hieronim Kondratowicz przedstawił skróto historyę polskiego górnictwa, jak również scharakteryzował dotychczas wydane w języku polskim podręczniki z zakresu górnictwa (Hieronima Łabęckiego czy Wincentego Kosińskiego). Tom pierwszy dzieła zawiera następujące rozdziały: „*Złoża mineralów użytecznych*” (I), „*Poszukiwania górnicze*” (II), „*Sposoby urabiania mine-*

rałów” (III), „Roboty przygotowawcze” (IV), „Odbudowa złóż mineralów użytecznych” (V), a tom drugi natomiast: „Przewóz” (VI), „Wyciąganie” (VII), „Urządzenia wjazdowe” (VIII), „Osuszanie kopalni” (IX), „Przewietrzanie robót podziemnych” (X), „Czynności i urządzenia dodatkowe” (XI). Całość jest uzupełniona rycinami (915 figur). Tradycyjnie tomom towarzyszą szeroko rozbudowane spisy treści, spełniające rolę skorowidzów rzeczowych (tom pierwszy: 18 stron, a tom drugi: 11 stron).

Podręcznik wydany w 1903 r. doczekał się wówczas kilku interesujących recenzji, przedstawionych w polskiej prasie technicznej, autorstwa Mieczysława Grabiańskiego (1903a, 1903b, 1904), który tak opisywał wydawnictwo (Grabiański, 1904): „Strona zewnętrzna „Górnictwa” od razu robi bardzo dodatnie wrażenie. Układ logiczny, język przeważnie czysty, a użyte wyrazy techniczne swojskie, nieraz bardzo udatne. Rysunki zrobione starannie i jasno, czytającemu pozwalają się łatwo orientować w treści dzieła”.

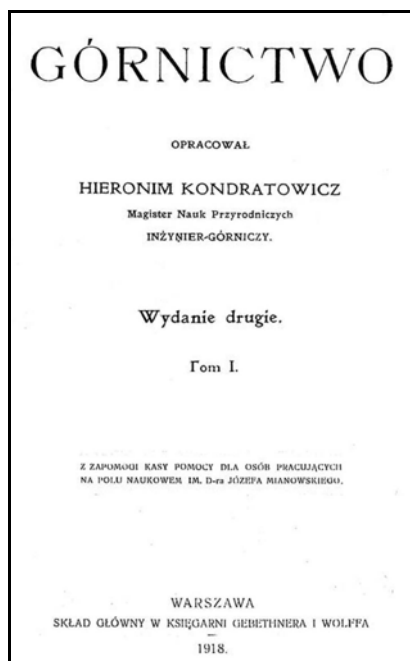
Dostrzegano także braki w treści podręcznika, które przedstawiono następująco (Grabiański, 1903a): „Nieznaczna ilość cyfr, brak danych, tablic i obliczeń wprowadzających z jednej strony pozwalają z łatwością czytać „Górnictwo” inż. Kondratowicza, z drugiej pozbawiają czytelnika wykształconego technicznie, możliwości znalezienia wskazówek i zasad koniecznych w jego zawodzie. Zdanie zaś autora, podawane często zbyt dogmatycznie, niepoparte wyliczeniem lub cyframi, osłabić może wiarę w przytaczane fakty i rady. Temu też przypisać należy, że autor wydaje się nieraz jednostronnym”.

Wśród innych zastrzeżeń wysuwanych pod adresem autora „Górnictwa” znalazły się także i inne, dotyczące braku w treści podręcznika zagadnień związanych z eksploatacją rud metali, ropy naftowej oraz przeróbką mechaniczną kopalni. Jednak recenzent (Grabiański, 1903b) uważał, że: „Wobec tego uważać należy dzieło inż. Kondratowicza za traktujące prawdą o najważniejszym, lecz prawie jedynym dziale: wydobywania węgla kamiennego [...] i jako takie dzieło to bezsprzecznie **zajmuje naczelną rolę** w naszej dotąd ubogiej literaturze górniczej. Polecić, więc możemy pracę inż. Kondratowicza wszystkim technikom i inżynierom, których zawodem jest działalność na polu górnictwa węglowego. Znaleźć tam oni będą mogli niejedną użyteczną wskazówkę. Inżynier Kondratowicz dowiódł, że potrzeba prac piśmienniczych na polu techniki górniczej ujawnia się u nas coraz więcej i, że podjąwszy się tego zadania trudnego, wywiązał się z niego chwalebnie, – **za co należy się nasza głęboka wdzięczność**”.

Nowe wydanie „Górnictwa” ukazało się po I wojnie światowej (rys. 8). Służyło ono, przede wszystkim, studentom Akademii Górniczej w Krakowie. Zostało dostrzeżone przez specjalistów i scharakteryzowane na łamach „Przeglądu Technicznego” (Sypniewski, 1920). Na podręczniku tym wychowywały się przez pół wieku całe pokolenia inżynierów i techników górniczych. Dopiero po 1945 r. został on zastąpiony nowszymi opracowaniami.

Sam autor podał w przedmowie przyczyny, które doprowadziły do wznowienia publikacji, stwierdzając, że (Kondratowicz, 1918): „Dobre przyjęcie, jakiego doznało moje górnictwo [!], które w ciągu niespełna lat 10-ciu zostało wyczerpane, pobudziło

mnie do opracowania wydania drugiego. W tym nowym wydaniu, idąc za postępowaniem nauki, wypadło wiele zmienić, a niektóre działy całkowicie przerobić i znacznie rozszerzyć. Szczególną uwagę zwróciłem na sposób odbudowy grubych pokładów węgla z zamulaniem wyrobisk [...] Dłużej się także zatrzymałem nad sposobem pogłębiania szybów za pomocą zamrażania, a prócz tego dodałem krótki opis złóż mineralów użytecznych, zalegających na ziemiach polskich”.

Rys. 8. Okładka książki: *Górnictwo* z 1918 r. (tom pierwszy) Hieronima Kondratowicza
Fig. 8. Cover of Hieronim Kondratowicz's "Mining" handbook (first volume), 1918

Powstała książka posiada w sumie 1385 stron tekstu zawierającego 1276 rysunków. Całość wykładu dzieli się na 11 rozdziałów, popartych bogatym spisem treści (w sumie 17 stron). W pierwszym tomie znajdują się następujące rozdziały: „Złoża surowców mineralnych” (I), „Nasze bogactwa mineralne” (II), „Poszukiwania górnicze” (III), „Sposoby urabiania mineralów” (IV), „Roboty przygotowawcze” (V). Na tom drugi składają się rozdziały: „Odbudowa złóż surowców mineralnych” (VI), „Przewóz” (VII), „Wyciąganie” (VIII), „Osuszanie kopalń” (IX), „Przewietrzanie robót podziemnych” (X), „Czynności i urządzenia dodatkowe” (XI). Do dzieła załączono siedem tablic (mapy i schematy maszyn) oraz także dwustronicowy spis literatury fachowej, obejmujący 20 pozycji w języku niemieckim i 5 po francusku oraz 7 książek w języku polskim i 4 napisane po rosyjsku.

Należy zaznaczyć, że w porównaniu do pierwszego wydania „*Górnictwo*” zostało poszerzone, o wspomniany powyżej, rozdział dotyczący charakterystyki złóż surowców mineralnych Polski (69 stron). Szczegółowo opisane zostały zasoby węgla kamiennego (wzbogacone o dwie specjalnie przygotowane mapy geologiczno-górnictwa Zagłębia Dąbrowskiego), jak również autor scharakteryzował złoża węgla brunatnego, ropy naftowej, soli kamiennej i potasowej oraz rudy żelaza, rud cynku i ołowiu, a także rud miedzi, siarki, fosforytu, glinki ogniotrwałej, bursztynu i na zakończenie złóż „marmurów” chęcińskich.

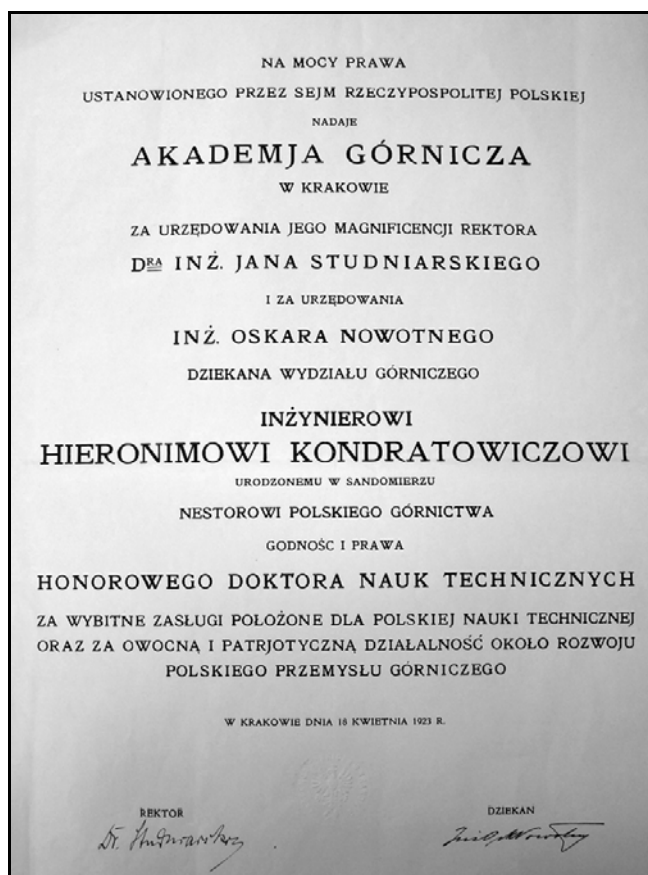
Kondratowicz rękopis książki przygotował w marcu 1918 r. w chwili, gdy trwała wojna, a państwo polskie dopiero miało powstać. Jego przezorność i opis złóż surowców mineralnych, bez ograniczania ich granicami państwowymi, przyczyniły się zapewne do tego, że podręcznik przez lata nie tracił na aktualności.

4. Podsumowanie

Wiadomość o zgonie Hieronima Kondratowicza wywołała wśród jego przyjaciół zamieszanie i przyczyniła się do ukazania na łamach wielu czasopism notatek i nekrologów (D., 1923; Łempicki, 1923a, 1923b). Jak to określano chlubnie (D., 1923): *„Zawsze chętny do współpracy na polu społecznym i narodowym, ofiarny w sposób cichy, a skuteczny, zyskał sobie powszechny szacunek i uznanie. Umysł posiadał ścisły, prędko obejmujący zjawiska, na czyn decydował się łatwo, pokonując tym sposobem często trudności niezwykle. Technika polska straciła w nim pracownika, który niejedyn liść wplótł do wianka jej zasług”*.

Kondratowicz, wyjeżdżając po zjeździe wychowanków „Sztygarki”, zmarł nagle w nocy z 20 na 21 maja 1923 r. na dworcu kolejowym w Dąbrowie Górniczej podczas wsiadania do pociągu jadącego do Warszawy (Łempicki, 1923b). Śmierć wieloletniego nauczyciela wywołała wśród uczestników Zjazdu osłupienie. Uczniowie i nauczyciele oddali hołd Kondratowiczowi w jednej z sal budynku Szkoły Górniczej, gdzie złożono zwłoki przed transportem do Warszawy na cmentarzu Powązkowski.

Jeszcze w kwietniu 1923 r. władze Akademii Górniczej w Krakowie przyznały Kondratowiczowi, w uznaniu zasług na polu górnictwa, dyplom *Honorowego doktora nauk technicznych* (rys. 9). Niestety niedane było już mu odebrać dyplom osobiście. Należy zaznaczyć, że dyplom ten był pierwszym dyplomem *honoris causa* przyznawanym przez władze uczelni. Zapoczątkował on tym samym listę ponad stu uczonych zasłużonych dla nauki, którzy otrzymali go na Akademii Górniczo-Hutniczej.

Rys. 9. Dyplom *Honorowego doktora nauk technicznych* (Doctora honoris causa) dla Hieronima Kondratowicza, przyznany 18 kwietnia 1923 r. przez władze Akademii Górniczej w Krakowie (udostępnione za zgodą AGH w Krakowie)
 Fig. 9. Hieronim Kondratowicz's honorary PhD diploma (Doctor honoris causa) granted by the authorities of the Mining Academy in Krakow, 18th April 1923 (made available with the consent of AGH in Cracow)

Dorobek naukowy Hieronima Kondratowicza należy oceniać w skali historii całego polskiego górnictwa. Bezpieczeństwo pracy, zwalczanie zagrożeń naturalnych, nowoczesne i racjonalne metody eksploatacji, ochrona powierzchni, prawodawstwo górnicze, rozwój wiedzy technicznej to kierunki, którym poświęcił Hieronim Kondratowicz swoje życie zawodowe. Wniósł do nich nowe pomysły i wiedzę, oparta na praktyce i doświadczeniu, ale także na poszanowaniu dorobku pokoleń, czemu dał dowód na kartach swojego „*Górnictwa*”.

Literatura

- BRZOZA C., STEPAN K., *Posłowie polscy w parlamencie rosyjskim 1906–1907. Słownik Biograficzny*. Warszawa. 2001.
- D. [?], *Ś. P. Hieronim Kondratowicz (Nekrologia)*. Prz. Techn. nr 27. 1923, s. 269.
- GRABIAŃSKI M., *Hieronim Kondratowicz, inżynier górnicy. Górnictwo. Tom I*. Prz. Techn., nr 33. 1903, 496–497.
- GRABIAŃSKI M., *Hieronim Kondratowicz, inżynier górnicy. Górnictwo. Tom I*. Prz. Górn.-Hutn., nr 11. 1904a, 308–311.
- GRABIAŃSKI M., *Hieronim Kondratowicz, inżynier górnicy. Górnictwo. Tom II*. Prz. Techn., nr 7. 1904b, 88–89.
- Hieronim Kondratowicz*. Tydz. Piotrk., nr 17. 1906, s. 4.
- JAROS J., *Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136–1976)*. Warszawa. 1978.
- KONDRATOWICZ I., *Razbiedocznijsza raboty v oblasti miestoroždienij żelieznych rud Bachmutskavo i Slavjanosierskavo ujezdov Jekatierinoslavskej gubernii*. Gor. Żur., t. 4, nr 10–11. 1882, 150–179.
- KONDRATOWICZ I., *Pricziny obalov na Odiesskom pobierieżi, Drina Chiersonskavo i Narinszinskavo spuskov*. Zapiski Odiesskavo Otdieleienija Imp. Rus. Techn. Ob., nr za 1887 r., marzec-grudzień. 1888, 110–135.
- KONDRATOWICZ H., *Kurs razrobotki kamiennougolnych mestoroždienij*. Sankt Petersburg. Cz. 1. 1883, 1–266 oraz Cz. 2. 1884, 1–287.
- KONDRATOWICZ I., *Dombrowskij kamiennougolnyj bassiejn* [w:] Niestierovskij N. (red.), *Gornoje dielo i metallurgija na Wsierossijskoj Promyszlennoj i Chudożjestviennoj Vystavkie 1896 goda v Niżniem-Novgorod*. Vypusk czietvierťnyj. Gruppa VII (6). Iskopajemyje ugli, S. Pietierburg. 1898, 75–128.
- KONDRATOWICZ I., *Gornoje iskusstvo*. Warszawa. 1898, Cz. 1, s. [I–VIII], 1–308 oraz 1900, Cz. 2, s. [I–VIII], 1–295.
- KONDRATOWICZ H., *Górnictwo*. Warszawa. 1903, T. I, s. [I–XVIII], 1–390, [1] oraz T. 2, s. [I–XI], 1–494, [1].
- KONDRATOWICZ H., *Górnictwo*, (Wydanie drugie). Warszawa. 1918, T. I, s. [I–XIX], [1], 1–623 oraz 1919, T. 2, s. [2], [I–VIII], [2], 1–57.
- KOSMOWSKA-CERANOWICZ B., *Działalność naukowa i społeczna Stanisławów ojca i syna Kontkiewiczów oraz ich zbiory geologiczne*. Pr. Muz. Ziemi, nr 21, cz. 1. 1973, 29–161.
- Księga pamiątkowa Zjazdu b. wychowañców b. Szkoły Głównej Warszawskiej w 40-ą rocznicę jej założenia*. Warszawa. 1903, s. 109.
- ŁEMPICKI M., *Ś. P. Hieronim Kondratowicz*. Przemysł i Handel, nr 23. 1923a, s. 308.
- ŁEMPICKI M., *Ś. P. Hieronim Kondratowicz (Wspomnienie pozgonne)*. Prz. Górn.-Hutn., nr 7. 1923b, 589–591.
- MIEŻIENKO J.A., *Russkaja tiechniceskaja pieriodika 1800–1916 gg*. Moskwa 1955.
- SAMUJŁŁO J., *Kondratowicz Hieronim*. Pol. Słownik Biogr., z. 56. 1967, 494–495.
- Spisok lic, okončiwskich kurs w Gornom Institutie s 1773 po 1923 god*, Gor. Żurn., nr 11. 1923, 742–763.
- SYPNIEWSKI W., *Hieronim Kondratowicz. Górnictwo. Tom I i II*. Prz. Techn., nr 38. 1920, 190–191.
- WOJAKIEWICZ Z., *Górnicy na miarę dwóch pokoleń*. Bezp. Pracy i Ochr. Środ., nr 4. 1992, 9–11.
- ZIELIŃSKI A., *Wierni Ziemi*, [w:] Rycerz M. i in. (red.), *150 lat Dąbrowskiej Sztygarki*, Katowice. 1968, 45–53.

HIERONIM KONDRATOWICZ AND HIS FIRST MODERN MINING HANDBOOK

Hieronim Kondratowicz (1846–1923) was not only a mining expert but also a social activist and a great friend of young staff and students of Mining School known as “SztYGarka” in Dąbrowa [Górnica]. He graduated from Main School in Warszawa (1867) and Mining Institute in St. Petersburg (1871). Kondratowicz worked in iron ore mines in Russia for many years. In 1887 he took office of district mining engineer in the Kingdom of Poland. Holding this office, he contributed to the development of Polish technical vocabulary. Kondratowicz aimed also to improve miners’ working conditions through introduction of mining safety regulations. In 1899 he was appointed director of the “Saturn” Society of Mining and Industry joint-stock company. In 1906-1907, after obtaining a mandate, he sat in the First State Duma of Russia. Kondratowicz presented the results of his research in handbook entitled “Mining” which was a modern compendium for students and mining industry specialists for years. The handbook, published in few editions, was based on lectures given at the Mining School in Dąbrowa [Górnica] and supported by years of Kondratowicz’s practical mining experience as well as thorough analysis of foreign literature.